

<http://doi.org/10.31861/pytlit2025.111.294>

УДК 821.161.2-94.09

НАУКОВО-МЕМУАРНА КНИГА ТАРАСА ФРАНКА «ПРО БАТЬКА»: ІСТОРІЯ ВИДАННЯ, ЦЕНЗУРА І РАДЯНСЬКА КОН'ЮНКТУРА

Наталія Тихолоз

orcid.org/0000-0002-3968-9162

nataliya.tykhloz@lnu.edu.ua

*Кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,
докторантка*

Кафедра української літератури імені академіка Михайла Возняка

Львівський національний університет імені Івана Франка

Вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна

Анотація. Висвітлено науково-мемуарну книгу «Про батька» (1956) Тараса Франка (1889–1971), старшого сина Івана Франка. Мета студії – розкрити історію видання книги «Про батька», з'ясувати обставини її написання, цензурування і купюрування, випрозорити справжні творчі інтенції автора та реальні умови радянської дійсності, які вплинули на структуру і зміст книги. Розвідка базується на історико-документальних розшуках з використанням аналітичного, синтетичного, біографічного, культурно-історичного, генологічного методів. Новизна дослідження полягає в комплексному висвітленні історії видання науково-мемуарної книги «Про батька», осмисленні й уведенні до наукового обігу низки фактів і документів, які перебували в державних та приватних архівах, знаходилися поза увагою дослідників. На підставі аналізу нових фактів та текстів зроблено висновки про особливості творчого стилю Тараса Франка періоду 50–60-х років ХХ ст. З'ясовано, що книга «Про батька» відображала, з одного боку, власні інтенції автора, покликані зберегти і донести до суспільства правдивий образ батька, а з іншого, – репрезентувала посилені та кон'юнктурні ідеологеми, які через сина відомого класика транслиувала радянська влада. Часто обидва ці чинники поєднувалися в одному тексті, витворюючи химерний мікс правди і відвертості з відвертою неправдою, замовчуваннями й перекрученнями. Написання, комплектування, видання і перевидання

науково-мемуарної книги «Про батька» засвідчує складний процес пристосування Тараса Франка як сина відомого класика до радянської системи, її ідеологем та пропагандистських цілей. Більшість текстів Тараса Франка, які показували письменника як живу людину, не увійшли до книги і сьогодні становлять цінний пласт фактажу, який намагався донести до суспільства їх автор. Книга «Про батька» приречена була стати тільки вибіркою дозволеного – офіційного франкознавства.

Ключові слова: літературна династія Франків; мемуари; цензура; радянське франкознавство; купюра.

Франкіана Тараса Франка з-поміж усіх дітей письменника кількісно найбільша. І пов'язано це найперше з тим, що саме Тарасові Франку судилося займатися франкознавством фахово. Внаслідок історичних обставин він став, так би мовити, офіційним і повноважним представником родини Івана Франка у СРСР. Бо ж найстарший син Івана Франка Андрій помер ще за життя письменника 1913 року, доля молодшого Петра трагічно обірвалася 1941 року, а доньці Анні довелося значну частину свого життя провести на чужині. Водночас на франкіані Тараса Франка найбільше й найсильніше позначилася тоталітарна система, безжально купюруючи, цензуруючи та редагуючи його тексти про батька відповідно до канонів радянської ідеології.

Проблема конфлікту між тим, що хотів сказати про батька у своїх текстах Тарас Франко, і тим, що мусив писати на догоду тоталітарному режимові, позначилася на його текстах радянського періоду життя. Тому сьогодні, читаючи тексти Тараса Франка, писані в період довголітньої радянської окупації України, треба відфільтровувати справжні думки та унікальні факти, які в них містяться, від нальоту радянської агітпропаганди. Вочевидь це і є головним методологічним викликом при аналізі текстів Тараса Франка, створених і (само)цензурованих у тоталітарну добу. Ці тексти потребують сьогодні критичного переосмислення науковців і тому, що писані в радянський час під тиском тоталітарної системи, і тому, що є важливими документами «ламання» душ і витворення homo sovieticus-a, а також і тому, що вони довгий час залишалися поза увагою літературознавців у незалежній Україні. Сьогодні, долаючи ментальні психологічні

травми, породжені тоталітарним режимом, маючи доступ до відкритих архівів і нових джерел, можемо поглянути на ці тексти та обставити їх створення по-іншому на прикладі одного з представників літературної династії Франків – Тараса Франка.

До столітнього ювілею з Дня народження Івана Франка, що гучно святкувався 1956 року в СРСР і закордоном, вийшла книга Тараса Франка «Про батька» (Франко 1956). За життя автора впродовж наступних десяти років вона з незначними змінами перевидавалася ще два рази – у 1964 (Франко 1964) і 1966 роках (Франко 1966).

До книги «Про батька» увійшли статті, спогади та оповідання про Івана Франка, які містили чимало нових і маловідомих на той час фактів із життя та творчості письменника і водночас подавали всі ці відомості у «правильному» ідеологічному ключі радянської пропаганди. Про Івана Франка як про борця за нове (звісно ж – соціалістичне!) життя, «великого революціонера-демократа», «вірного сина народу і трудящих мас», захопленого ідеями Маркса і російських «прогресивних» талантів типу Чернишевського, Добролюбова, Белінського і под., що боровся із «правлячими реакційними колами» і «відступниками націоналістами» говорилося одразу у *«Вступному слові»* до книжки. Структура видання була вибудована так, що головні ідейні акценти відводилися розділам першому, *«Статті»*, і третьому, *«Розповіді і нариси»*, кожен з яких містив по 12 текстів. Радянська фразеологія і риторика нерідко промовляла вже із самих заголовків статей: «Іван Франко – революціонер», «Іван Франко – поборник миру» чи нарисів «За соціалізм», «В шахті», «Маївка» і под.

У програмній статті *«Пошанування пам'яті Івана Франка»*, що відкривала перший розділ, мовилося про великі заслуги саме радянської влади в пошануванні імені й доробку «легендарного каменяра»: масові тиражі видань його творів (мільйони примірників!), переклади російською та мовами народів СРСР, встановлення пам'ятників, перейменування рідного села Нагусвичі у с. Івана Франка, перевезення архіву і бібліотеки до Києва, підготовка 20-томного видання творів тощо. Навіть коли автор у статті *«Багатогранний талант»* розповідав про Івана Франка

і справедливо акцентував на його феноменальній пам'яті, ерудиції, допитливості, аналітичному складі розумі, знанні мов, журналістській, письменницькій, перекладацькій, громадській, політичній діяльності, то все ж у висновковому абзаці зводив образ свого батька до образу «могутнього Каменяра» «з молотом правди в руках» (Франко 1956: с. 23). Про складність світоглядно-творчої еволюції Івана Франка у книзі не йшлося. Відповідно до канонів радянського літературознавства зі справжньої біографії письменника вихоплено ті аспекти, які гарно можна було припасувати до комуністичної пропаганди. Про національні моменти не говорили, а якщо і згадували, то лише в негативному ключі. Характеристичним для радянської літератури того часу є, скажімо, протиставлення Франка та Грушевського як антагоністів і різке таврування останнього як «буржуазного націоналіста» (Франко 1956: с. 19–20).

Подібно насаджувалася думка про Івана Франка як атеїста, «ненависного клерикалам» (Франко 1956: с. 20), та борця із українською греко-католицькою церквою. Одним із важливих аргументів на доказ атеїстичного світогляду Івана Франка була його відмова від останньої сповіді, яку широко використовувала радянська пропаганда. Справжні причини й обставини передсмертних днів письменника повністю нівелювалися (Медвідь 2023), ба більше – навіть були сфальсифіковані (коли намагалися приписати Франкові так звану поему «Папі в альбом», автором якої насправді виявився його секретар Мар'ян Колодій). На жаль, у книзі «Про батька» Тарас Франко згадує відмову «поета-революціонера» від останньої сповіді саме в такому тенденційному прорадянському ключі (Франко 1956: с. 20, 65). Тут, мабуть, не зайвим буде також згадати й те, що 1953 року Тарас Франко і його донька Зиновія стали упорядниками книги антиклерикальних матеріалів «Іван Франко. Проти Ватикану», яка була даниною часу, свідченням компромісу нащадків класика із радянською системою і водночас – яскравим прикладом «ламання душ», тиску тоталітарної системи на українську інтелігенцію. Важливим гвинтиком в утвердженні ідей соціалізму був саме син письменника, який мав забезпечити «достовірність» перекрученої правди, бо ж створювався ефект розповіді «з перших уст».

Більшість текстів, що увійшли до книги «Про батька», були написані у київський період життя Тараса Франка і дібрані так, щоб репрезентувати офіційне радянське франкознавство. Низка статей, розміщених у першому розділі, була вислідом наукових пошуків Тараса Франка як наукового працівника Інституту літератури, як офіційного франкознавця.

Так, стаття «*Бориславський цикл*» була сконденсованою вибіркою напрацьованих матеріалів до кандидатської дисертації Тараса Франка «Іван Франко і Борислав», яку він захистив 1953 року в Києві. Акцент на робітничо-селянській тематиці бориславського циклу вважався таким, що показує справжню боротьбу капіталістів-експлуататорів і визискуваних, тож відповідав трендам радянської епохи.

Розвідка «*Іван Франко в листуванні (На основі архівних матеріалів)*», очевидно, постала результатом праці Тараса Франка над архівом і упорядкуванням листів батька до 20-го тому 20-томного зібрання творів Івана Франка, що з'явилося друком (як і книга «Про батька») до ювілею письменника 1956 року. У цій статті, виходячи з настанови, що кожен біограф мусить «не поліпшувати і не погіршувати історію життя будь-якого письменника» (Франко 1956: с. 51), Тарас Франко зробив спробу реконструювати інтелектуальну біографію свого батька на основі його епістолярію. Тогочасний читач мав змогу довідатися з неї про чимало цікавих фактів, пізнати галерею різних адресантів і побачити багатопроблемність епістолярного дискурсу Івана Франка. Текст розвідки сконденсований, дуже густий на фактаж, але майже без цитування самих листів. Це наштовхує на думку, що, можливо, первісно розвідка була більшою і чи то сам автор, чи то редактор максимально коротили її до необхідного для книжки розміру. Подекуди спостерігаємо й характерне для наукового інструментарію Тараса Франка використання філологічного методу, увагу до лінгвістичних аспектів аналізу. Однак в ній, як і в наступній статті «*Іван Франко про літературну творчість*», що також базована на епістолярних джерелах, простежується компромісність суджень автора на догоду радянському режиму і на шкоду науковій істині: зокрема, Тарас Франко у той чи той спосіб

маркував Івана Франка як такого, що «захопившись марксизмом... залишився йому вірним на все життя» (Франко 1956: с. 60), і такого, що «гостро критикує буржуазний націоналізм» (Франко 1956: с. 72).

Вислідом ґрунтовної наукової роботи над упорядкуванням академічних збірників «Літературна спадщина. Іван Франко», що виходили поетапно у 4-х томах упродовж 1956–1967 років і містили художні та наукові тексти Івана Франка, його листи, переклади й переспіви зі старогрецьких поетів та за мотивами історії Стародавнього Риму, стали статті «*Іван Франко – перекладач і популяризатор творів світової літератури*» та «*Іван Франко і античність*». Ці теми були близькі і цікаві Тарасові Франку. Він як класичний філолог був особливо залюблений у літературу стародавньої Греції і Риму, сам перекладав і добре орієнтувався в матеріалі.

Закривала розділ «Статті» розвідка «*Оригінальність “Лиса Микити”*», що становила підсумок попередніх (ще львівських) студій Тараса Франка, щоправда, доповнена новими відомостями та архівними знахідками про однойменну поему-казку Івана Франка. У головних своїх ідейних акцентах вона переповідала ключові положення монографії Тараса Франка «*Лис Микита. Критичний розбір поеми Івана Франка*» (Львів, 1937).

Тож наукова частина книги «Про батька» репрезентувала вибірку франкознавчих напрацювань Тараса Франка станом на ювілейний 1956 рік і водночас була певним підсумком його праці як офіційного франкознавця радянського часу.

Розділ «*Спогади*» у першовиданні 1956 року складався з п’яти текстів: «Іван Франко в спогадах сучасників», «Іван Франко про себе, діти про батька», «Мої спогади про батька», «Іван Франко і діти», «Спогади про матір». У наступних перевиданнях цей розділ збільшився ще на два тексти: «Ольга Рошкевич» (який у виданні 1956 р. містився у розділі «Розповіді і нариси») та «Целіна Зигмунтовська». Здавалося б, саме цей розділ мав репрезентувати власне авторську, неповторну, спогадову візію сина про батька, однак так не було.

Тексти «*Іван Франко в спогадах сучасників*», «*Іван Франко про себе, діти про батька*» аж ніяк не належать до мемуарного жанру. Це, радше, огляди і рецензії на окремі спомини про Івана

Франка, які зберігалися у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури (Івана Кобилецького, Михайла Коріневича, Антона Дольницького, Карла Бандрівського та ін), у музеї Івана Франка (спогад Баб'яка у записі Петра Франка), були опубліковані у міжвоєнний період у тогочасній періодиці або з'явилися як окремі книжкові видання.

Стаття «Іван Франко про себе, діти про батька» подавала огляд автобіографічних фрагментів із творчого доробку Івана Франка і критичні зауваги до спогадів Петра Франка і Анни Франко-Ключко. Обидві статті («Іван Франко в спогадах сучасників» і «Іван Франко про себе, діти про батька») частково переповідали цікаві факти зі спогадових матеріалів (багато з них були на той час ще не опублікованими і для пересічних читачів, і навіть науковців, залишалися малодоступними) і верифікували неточності у цих текстах. Зокрема, у спогадах Олекси Волянського Тарас Франко уточнював, що вперше до Криворівні приїхала не його мати Ольга, а він сам ще 1899 року (Франко 1956: с. 121); у спогадах свого брата Петра поправляв, що батько видавав часопис «Громадський Голос» не на вул. Глибокій, а на вул. Крижовій, 12 (Франко 1956: с. 137) тощо. Такі та подібні посутні уточнення дуже важливі для встановлення істини про реальні події, які відбувалися в житті Івана Франка. На цьому неодноразово наголошував Тарас Франко: «...фальшиві свідчення треба пристрасно викривати, щоб брехня не ширилася і щоб постать Франка дійшла до читача *правдивою* [курсив Т. Франка. – *Н. Т.*]» (Франко 1956: с. 128). Водночас благородна настанова автора, спрямована на показ «правдивості» даних, часто-густо розбивалася об непохитні засади радянської пропаганди. Так, у тій-таки статті «Іван Франко в спогадах сучасників» методологічні засади, що окреслювали «правильність» мемуарного канону та критерії оцінки спогадових текстів, були виразно тенденційними.

В спогадах знаходять місце часто дуже дрібні деталі життя і побуту великого письменника, які не становлять, власне, ніякої цінності, – писав Тарас Франко. – Отже, слід подумати про те, щоб, показуючи перед читачем життя Каменяра, відкинути не тільки випадкове, непотрібне, а й *очистити пам'ять про нього від буржуазно-націоналістичного намулу* [курсив мій. – *Н. Т.*], від писанини тих людей, які намагалися паплюжити чесне ім'я революціонера-демократа Івана Франка (Франко 1956: с. 118).

Наслідком цього підходу стала наявність у книзі «Про батька» таких і подібних оціночних суджень сина:

Про дитячі і юнацькі роки письменника написали спогади І. Кобилецький і М. Коріневич. Проте небагато в них якихось цікавих, важливих деталей. Але, навпаки, є цілком фальсифіковані відомості. Приміром, наперекір здоровому глузду, М. Коріневич твердив, що «рішальний вплив на Франка мав Грушевський». Безпідставність цієї вигадки очевидна і не потребує спростувань (Франко 1956: с. 118–119);

Крім правдивих та іншими мемуаристами посвідчених відомостей, Мочульський подає явно фальшиві, вигадані, неіснуючі речі. Так, наприклад, він іде проти правди, вигадуючи те, чого не було: «Поет почував себе вільно у Грушевських, бував веселий та гутірливий і любив ходити до них». Фактично нічого подібного не було. Якраз навпаки. Франко не любив Грушевського і не ходив до нього. Взагалі Мочульський, де тільки може, вдається до вихваляння Грушевського (Франко 1956: с. 124–125);

Він [М. Мочульський. – Н. Т.] пхає Франка силоміць до декадентів. Ми ж добре знаємо, як Франко пристрасно боровся проти декадентства (Франко 1956: с. 125).

Звісно, взаємини Івана Франка і Михайла Грушевського не були простими (вони стали предметом окремих наукових досліджень, головним чином фахово висвітлених сьогодні у студіях Г. Бурлаки, І. Гирича (Бурлака і Гирич 2010), С. Квіта (Квіт 1991) та ін.), але й зводити їх до антагоністів – також не відповідало б істині. Теза ж про Івана Франка як пристрасного борця з декадентством насправді прописувала його у парадигму письменників-реалістів і нівелювала блискучий модерністський доробок письменника. Художньо-мистецькі ідеї модернізму були не в пошані у радянських критиків, тому такі пасажі відповідали духу радянської доби.

До власне мемуарних можна зачислити три невеликі за обсягом тексти *«Мої спогади про батька»*, *«Іван Франко і діти»* та *«Спогади про матір»*. Попри низку цікавих фактів, які наводить у них автор, цінних спостережень та спогадів, ці тексти малюють письменника дуже силуетно, кількома штрихами. У них дуже мало емоцій та живих вражень, які, напевне, супроводили повсякденні життєві взаємини батька і сина. Син згадує про своє дитинство, про

гостей, які відвідували батька, про редакторську і видавничу діяльність, широту і розмаїтість письменницьких тем, про бібліотеку і робочий кабінет, про прогулянки з батьком, але майже ніде не вдається в деталі. Образ батька подано дуже правильним і рівним, без пристрастей і ностальгійного сентименту. Спогад про матір, що охоплює трохи більше сторінки, дуже фрагментарний і скупий на біографічні факти. Проблему психічної хвороби Ольги Франко і родинної ситуації, що була пов'язана з нею, взагалі не згадано. Прикметно, що сестра Тараса Франка, Анна Ключко, у своїй мемуарній книзі «Іван Франко і його родина», навпаки, дуже широко і проблемно окреслювала взаємини з матір'ю. Натомість Тарас Франка у своїй книзі «Про батька» про ці драстичні моменти просто промовчав. Вочевидь тут дався взнаки як гендерний момент у ставленні сина до матері, так і радянська цезура, яка накладала табу на особливості приватного життя класиків літератури, пояснюючи це тим, що такі «деталі життя і побуту великого письменника» не становлять для загалу «ніякої цінності». Мініатюрні силуетки «*Ольга Рошкевич*» і «*Целіна Зигмунтовська*», які були додані до розділу «Спогади» у другому і третьому виданнях книги «Про батька», ще більш лаконічні, ніж спомин про матір.

Розділ «*Розповіді і нариси*» (у другому і третьому виданні книги «Про батька» мав назву «*Оповідання*») містив низку белетризованих текстів, які розповідали про вибрані моменти біографії Івана Франка. У нарисах «*В Лоліні*», «*Неспокійна молодість*», «*За соціалізм*» мовилося про студентсько-юнацький період життя письменника: про кохання до Ольги Рошкевич, захоплення соціалістичними ідеями, перший арешт. Оповідання «*В шахті*» показувало зацікавлення письменника робітничо-бориславською тематикою. Нариси «*Кандидат*», «*Віче*», «*Страйк у Східниці*» змальовували епізоди з громадсько-політичної діяльності Івана Франка, показували його у ключі борця за права робітників і селян. Мемуарний нарис «*Чому?*» розповідав про весняну прогулянку батька (Івана Франка) зі старшими синами (Андрієм і Тарасом) львівським середмістям, яка несподівано (а може, й сподівано!) обернулася на зустріч із першотравневою демонстрацією – «маївкою» (невипадково у другому і третьому виданнях книги «Про батька» цей текст опублікований під назвою

«Маївка»). Факт насправді маловідомий. З тексту стає зрозуміло, що йдеться у ньому не про першу львівську маївку 1890 року, а, можливо, з огляду на описувані події і вік дітей (Андрія і Тараса Франків), про 1 травня 1898 року, що припала на неділю (Тихолоз 2020). Однак не верифікація фактів тут найважливіша, а те, що й текст «Маївки», і всі інші нариси в цьому розділі справляють враження тенденційно дібраних і писаних на «замовну» тематику з прогнозованим ідеологічно «заданим» висновком, правдивість якого мала б увиразнити живе синівське чуття і опис автобіографічних локальних подробиць. Прикметно, що частина з цих текстів показувала епізоди з життя Івана Франка, свідком яких аж ніяк не міг бути син письменника, бо був народжений уже після того, як вони відбулися, або був надто малим, щоб переказувати їх зі своєї пам'яті. Але жанр «оповідання» чи «нарису», на відміну від мемуарів, дозволяв розповідати про все, що було потрібно соцреалістичному письменству. Навіть коли син, опираючись на факти, документи чи й власні спогади, правильно вибудовував канву біографічної розповіді про батька, усе ж оте канонічне для соцреалістичного способу письма протиставлення соціальних класів (скажімо, опозиція капіталістів, буржуазії і панів до хлопів, до бідних і знедолених низів, селян і робітників), характеристичні мовні кліше і оцінні твердження (згадки про «надважливе» значення «Великого Жовтня», акцентування на боротьбі «із соціальним лихом», на «солідарності трудящих», зневага до релігії і «попів» та ін.) робили свою темну агітаційно-ідеологічну роботу – витворювали в читача тенденційно викривлений образ Франка-«Каменяря».

Невипадково тексти, що складали цей розділ, у радянський час передруковувалися багато разів у різних виданнях, навіть у перекладі російською мовою. А шість текстів із розділу «Оповідання» («Невтомний робітник», «Неспокійна молодість», «За соціалізм», «В шахті», «Страйк у Східниці», «Віче») склали окрему невеличку збірку Тараса Франка під промовистою назвою «**Великий Каменярь**», що вийшла у Львові 1966 року, якраз до 110 річниці від дня народження Івана Франка, тиражем 12 тисяч примірників. Радянські критики називали ці оповідання Тараса Франка документальними (Янченко 1966).

А проте збірка «Великий Каменяр» виявилася також перекроєною радянською цензурою. Первісно вона складалася не з 6 текстів, а з 24-х оповідань, що ділилися на три тематичні групи «У житті», «В сім'ї», «В легенді», кожна з яких мала містити по вісім текстів (Сварник: арк. 10). Одначе збірка була «безбожно скороченою» (Франко 2015: т. 2, с. 511) і нові тексти зовсім не увійшли до неї. Сам Тарас Франко у цій збірці значно більше цінував ті тексти, які до неї якраз і не увійшли, і які були написані із його живого відчуття батька. Бо, як відверто зізнавався син письменника, Іван Франко у дошлюбний період свого життя був для нього «чужий». Про це він неодноразово з гіркотою і жалем згадував у своїх листах до Івана Сварника (від 26 січня, від 25 лютого, від 21 березня 1966-го року):

Жаль тільки, що лише третина із запропонованої збірки попаде на друкарську машину, а саме «Іван Франко неодружений». Мені ближчий і далеко краще відомий «Франко родинний» і «Легендарний»; обидва досі недруковані, напевне були б читачам цікавіші (лист Тараса Франка до Івана Сварника від 25 лютого 1966 року) (Сварник: арк. 12 зв.).

Дуже мене тішить, що моя книжка вийде в квітні, але я волів би читати верстку недрукованих доси оповідань з життя сімейного Франка. Неодруженого Франка я очевидно не знав, він для мене так само чужий, як для будь-кого з читачів (лист від 21 березня 1966 року) (Сварник: арк. 14–14 зв.).

Зле сталося. Що всіх новел не друкувалося. Тепер чекай, тату, другого ювілею! (лист без дати, здогадно листопад 1966 року) (Сварник: арк. 21).

Готуючи друге видання своєї книги «Про батька» (1964), Тарас Франко в російськомовній статті «Досягнення франкознавства» (здогадно датує її 1960 або 1961 роками) відзначав, що через поспіх у першому виданні була порушена пропорція між трьома складовими розділами книги: «Вийшло якось так, що центральний, найважливіший розділ – Спогади – зробився найменшим. Багато оповідань були вилучені з книги. З 20-и запропонованих мною друк. аркушів фактично було надруковано лише 14 [насправді значилося 11,89 друк. арк. – Н. Т.]» (МФІФ-1).

Свою книгу «Про батька» Тарас Франко найперше адресував для широкого кола читачів. Більшість текстів, що увійшли до книжки, автор виголосив спершу як популярні лекції для шкільної і студентської молоді, учителів та робітників на запрошення або за скеруваннями від Товариства по розповсюдженню політичних і наукових знань УРСР (з 1966 р. відоме як товариство «Знання»). А тому вважав, що тексти мають бути короткі, розважальні, легко написані, пов'язані з життям і зрозумілі для людей фізичної праці (іншими словами «пролетаріату», на який робила основну ставку радянська влада). Такій меті найкраще відповідають оповідання. Вочевидь, з огляду на такого адресата, стає зрозумілою «замовність» тематики цього розділу й ідеологічна необхідність окремого видання збірки «Великий Каменярь» (1966).

До другого видання книги Тарас Франко планував включити тексти «Докторат» (про захист дисертації 1893 р.), «Фанатик» (про події 1897 року, «про польського шовініста»), «Ходатайство» («1911 р. про невинний жарт мого брата Петра») (МФІФ-2). Однак всі ті зміни, які хотів зробити автор, реалізувати не вдалося. Друге видання, хоч і вийшло дещо перероблене і стрункіше за структурою (у розділі «Статті» замінено текст «Багатогранний талант» на «Іван Франко про Шевченка»; до розділу «Спогади» додано новий текст про Целіну Зигмунтовську; деякі тексти отримали нові заголовки і змінили своє місце, а деякі просто були вилучені, як-от «Поїздка на Дрогобиччину»; розділи «Спогади» і «Оповідання» поміняно місцями, так що спогадовими текстами книжка закінчувалася, тощо), усе ж не стало більшим і повнішим, порівняно з першим. Валентина Драбата у рецензії на друге видання книги «Про Батька» також слушно зауважувала, що «в книзі не вміщено жодної ілюстрації до творів Франка, а також хоча б однієї побутової картини з його життя, створених автором спогадів» (МФІФ-3), очевидно, маючи на увазі малярський доробок Тараса Франка.

Тож книга «Про батька» становила таку собі *summa summarum* різножанрових і різностильових франкознавчих напрацювань Тараса Франка здебільшого станом на ювілейний 1956 рік. Причому чимало текстів сина про батька були химерним міксом, що поєднував науковий, мемуарний, художньо-публіцистичний та ідеологічний компоненти. І треба визнати, на жаль, що в цьому

«коктейлі» часто превалював саме останній. Прокрустове ложе вимог радянського літературознавства, тенденційність в оцінках творів письменника, спогадів неблагонадійних сучасників Івана Франка тут відчувається наповну (як-от негативні згадки про Михайла Грушевського чи надто критичні висловлювання про спомини доньки письменника Анни Франко-Ключко, яка не була радянською громадянкою, а жила в «буржуазній» Канаді тощо). Тому збірка Тараса Франка «Про батька» (у такому вигляді, в якому знають її читачі) – це книжка, у якій мало батька і ще менше сина. Це книжка, що її змушений був писати Тарас Франко як радянський літературознавець про предмет свого дослідження.

Ба більше, автор книги постійно мусив зважати на те, що і як він говорить, пише чи згадує. Над його свідомістю та емоціями постійно тяжіла не лише радянська цензура, а й автоцензура. Певно, саме тому чимало бувальщин, які міг би розповісти син про батька, у книзі Тараса Франка просто не прозвучали. Саме тому книжка «Про батька», яка мусила б становити дуже велику цінність як спогад дитини про рідного тата, не отримала аж такого, як можна було б сподіватися, великого резонансу у франкознавстві. До неї і досі нерідко ставляться досить скептично, як до малоцікавого й малоінформативного джерела. Насправді ж це враження оманливе і пов'язане тільки з опублікованим варіантом мемуарів.

Тим часом у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігся машинописний варіант книжки «Про батька» з авторськими та редакторськими правками. Характер цих правок різний. Одні з них суто технічні, виправлені друкарські огріхи, другі – мовностилістичного та пунктуаційного характеру (як-от зміни «теж» на «також», «віднісся» на «поставився»), треті – невеликі викреслені речення чи абзаци, серед яких є абсолютно невинні, прохідні формулювання, що не становлять особливої вартості для сучасного франкознавства. Проте серед цих правок, викреслень та доповнень трапляються й дуже цінні, які кидають нове світло на те, як син розумів свого батька. І саме вони сьогодні особливо цікаві, оскільки репрезентують синівську візію постаті Івана Франка, яка не завжди збігалася з офіційною, так сильно (і насильно) представленою в опублікованому варіанті книжки. І нарешті, є більші фрагменти:

абзаци, цілі сторінки і навіть самостійні тексти, що повністю не увійшли до книжки. Власне вони найцікавіші, адже документально засвідчують, що у синівській пам'яті збереглося чимало живих, суб'єктивно-особистісних, емоційно-схвильованих спогадів про батька, матір та родину загалом.

Отож що й чому було купюровано в книзі Тараса Франка «Про батька»? Насамперед викреслено фрагменти, які репрезентували Івана Франка як живу людину, «цілого чоловіка». Тобто епізоди, пов'язані з приватним життям письменника та його родини, звички, кулінарні уподобання, умови праці (точніше, їх відсутність) та щоденного побуту – усе це не було важливим для репрезентації образу Івана Франка в радянському літературознавстві. Кожен письменник мусив відповідати канонам соціалістичної ідеології та моралі. Ті ж, що не вписувалися в канон, маркувалися тавром «буржуазних» і викидалися за борт літературного процесу.

Івана Франка не можна було просто відправити в забуття. Занадто великі й значущі його заслуги перед Україною. А тому його, як і більшість інших письменників, увібгали у прокрустове ложе радянських ідеологем. І до сьогодні у свідомості ще багатьох українців Іван Франко асоціюється з величчю, непорушністю й одноманітною сірістю отого пам'ятника-монумента, який спорудило йому радянське літературознавство. І як отой монумент, який не морщить лоба від палючого сонця та не закривається парасолькою від вітру й дощу, він став свого роду людиною без властивостей. Відтак усе, що могло дискредитувати позитивний, ідеологічно правильний образ письменника, не бралось до уваги: ось як те, скажімо, що син Петро двічі навчався в одному класі, і «батько тим не переймався» (ІЛ-2: арк. 5), або те, що дружина Ольга «влітку босо ходила на базар» (ІЛ-2: арк. 12). Нерідко купюрованими ставали й абсолютно безневинні твердження, як-от: «Сам батько до пізньої старості вправляв тягарцями (гантелями), займався туристикою і риболовлею, мріяв купити власний велосипед» (ІЛ-2: арк. 7). Певно, цензори вважали їх занадто «приземленими», «побутовими»...

Глибоко в душі Тарас Франко протестував проти отого офіційного образу батька, «приваленого» великою кам'яною брилою. В одному з варіантів (начерків) передмови до своєї книги він прямо виступив проти *такого* Івана Франка:

Тридцять два роки минають, відколи на віки замкнув очі великий поет (28 травня 1916), виснажений недугою, але бадьорий духом, повний віри в невичерпні сили народу, повний надії на перемогу могутнього світа праці над світом заходячого капіталу. Оплакуваний масами щиро, деякими одиницями фальшиво, Іван Франко був похований, пізніше великим пам'ятником привалений, але його твори живуть (ІЛ-1: арк. 18–19).

Аналогічну думку висловлював син і в нарисі-спогаді «*Два обличчя (фантаст і реаліст)*», який не увійшов до книги:

Хто читав життєпис І. Франка, знає сьак-так його твори, чув про гострі його виступи проти головних представників буржуазного ладу і бачив «Мужицького посла» [п'єси Леоніда Смілянського про Івана Франка, прем'єра якої відбулася 20 листопада 1945 р. у театрі Марії Заньковецької у Львові. – *Н. Т.*] на сцені, той уявляє собі письменника якимсь силачем, борцем незламним і непохитним трибуном народу. <...> Але із собою самим боротьби не видержав. Незвичайна обов'язковість і безпереривна умова праця без відпочинку таки мусили вкінці підкопати здоров'я.

Пам'ятаю батька вже недужим на очі, як лежав у затемненій кімнаті. Дома не боровся з ніким, а радше у всім уступав мамі, що керувала домашньою господаркою і рішала про багато-немало важних справ. Проти її красномовства батько встоятись не міг. На ніщо здалися логічні аргументи, на ніщо полемічний хист. Батько часто вривав дискусію і виходив з хати. Від себе Франко багато вимагав, дома лиш помагав (нам, дітям, в науці), суспільство за промахи і недбайливість болючо картав, нам вибачав, часом накричав, рідко карав, сили і волі не проявляв (ІЛ-1: арк. 57–58).

Образ Івана Франка як «непохитного трибуна народу», який нав'язувала радянська влада, викликав спротив у Тараса Франка. Після відвідин прем'єри п'єси Леоніда Смілянського «Мужицький посол», що відбулася 20 листопада 1945 року на сцені театру Марії Заньковецької у Львові, син письменника був дуже незадоволений тим образом батька, який він побачив на сцені.

Табуйованою для радянського франкознавства була й тема дружніх взаємин Івана Франка зі священничими родинами Галичини та Гуцульщини. Купюрованими стали й фрагменти,

пов'язані з нібито німецьким походженням прізвища письменника та ранні зацікавлення Франка-гімназиста німецькою (а не як би це належалося – російською) культурою: «У вищих класах втягнуто Івана Франка до кружка германістів. Збиралися там товариші Франка німецького походження. З гарячим захопленням читали твори німецьких класиків, особливо поезії...» (ІЛ-1: арк. 13).

Власними міркуваннями про викривлення правди у радянський час і засилля проросійськи зорієнтованих літературних інтерпретацій Тарас Франко як викладач Київського університету неодноразово ділився зі своїми студентами у приватних розмовах. Один із студентів, що був завербований як агент під псевдо «Васильєв», у своєму доносі на Тараса Франка від 19 червня 1951 року свідчив, що син класика говорив таке:

Зараз багато уваги приділяють російським впливам на українську літературу. Цей вплив перебільшується. Наприклад, на В. СТЕФАНИКА впливала польська література, а російська – аж ніяк. Але коли один літературознавець у своїй науковій роботі дві третини відвів польським впливам на СТЕФАНИКА, а третину – російським, яких зовсім не було, то йому приказали ту частину, де описувались польські впливи, викинути, а російські розширити. Чи ж можна розширити те, чого не було?...

Іванові ФРАНКУ зараз приписують багато такого, чого насправді не було. Говорять, наприклад, що ФРАНКО закликав до єдності з російським народом. Але ніде в творах ФРАНКА нема ні найменшого натяку на це. Мені ж, як синові ФРАНКА, здається, що погляди ФРАНКА трохи не такі! (ГДА СБУ).

Але справжні погляди Тараса Франка нікого не цікавили. Купюрування у книзі зазнали насамперед ті його висловлювання й міркування про батька, які не відповідали радянським уявленням про «Великого Каменяра». За бортом книги «Про батька» залишилися нариси «Хто нажився в Бориславі?», «Два обличчя (фантаст і реаліст)», «Ходок», «Франкознавець» та мемуарне оповідання «На Чивчин!» (усі ці тексти сьогодні опубліковані у вид.: Франко 2015: т. 1, с. 545–548, 610–615, 681–689, 492–746). У редакторському висновку за підписом Л. Кулаковської від 26 червня 1966 року щодо третього видання книги «Про батька» згадувалися також інші оповідання:

Є у Т. Франка добірка оповідань, які не претендують на висвітлення постаті І. Франка, його поглядів, творчості. Це – живі сценки з побуту сім'ї Франка в Карпатах, часом в них епізодично виступає сам Франко. Значення їхнє цим і вичерпується. Це живі моменти природи, зустрічі з селянами, написані досить живо, непогана мова. По-моєму, їх можна видати. Це «Збірна праця», «Маївка», «Ліси і пасовиська», «По Черемоші вниз», «Зустріч з ведмедицею», «В ріднім селі» (МФІФ-4).

Із цього формулювання, щоправда, не до кінця зрозуміло, чи йшлося про уведення цих оповідань до книги «Про батька», чи, може, про видання їх окремою збіркою. Хай там як, але третє видання книги «Про батька» повністю дублювало за своїм змістом друге. Із названих оповідань у книзі «Про батька» були републіковані лише «Маївка» та «В ріднім селі» (в першому виданні вони мали відповідно заголовки «Чому?» та «На весіллі»). Натомість нові заявлені тексти «Збірна праця», «Ліси і пасовиська» (МФІФ-5), «По Черемоші вниз», «Зустріч з ведмедицею» (очевидно, це інша назва оповідання «На Чивчин!»), попри вердикт редакторки «можна видати», так і не з'явилися друком. Очевидно, причина була у тій-таки ідеологічній складовій. Бо ж тексти ці – «живі сценки з побуту сім'ї Франка» – акцентували на людській природі письменника, але нічого не додавали до образу Великого Каменяра.

Не можемо сьогодні фахово оцінити ці оповідання, бо не всі з них збереглися, а деякі дійшли лише у фрагментах. Однак із тих, що збереглися, особливо цікавим видається автобіографічне оповідання «На Чивчин!», яке дуже колоритно розповідає про мандрівку Ольги Франко з дітьми з курортного села Буркут на гору Чивчин, зустріч із ведмедицею і ведмежатами, купівлю у вівчарів маленького песика Буркуся та смакування кисломолочними ласощами у гуцульській колибі на високій полонині. Це оповідання цікаве не лише з художнього погляду, а й з огляду на те, що сьогодні воно може слугувати важливим документом до вивчення атмосфери Франкової сім'ї, тогочасних туристичних маршрутів, карпатських рекреаційних зон та бальнеологічних курортів, пізнання флори і фауни Буркута. Сьогодні це, на жаль, село-привид без жодного мешканця, а в часи Франка – відомий мінерально-курортний «купелевий» курорт над Черемошем.

Радянську владу рекреаційний чар Буркута не торкав. Цілющі мінеральні води її також мало цікавили. Натомість вирубка давніх карпатських лісів у цьому регіоні, що спрямовувалися на відновлення шахт Донбасу, йшла тут повним ходом. Про історію та культурний простір Буркута говорити було недоречно. Тож зрозуміло, що і з цього погляду поява оповідання Тараса Франка «На Чивчин!» була цілком недоречною ні в першому, ні в другому, ні в третьому виданнях книги «Про батька».

Оповідання Тараса Франка «На Чивчин!» уперше опубліковане лише 2012 року (Тихолоз 2012) і невдовзі стало поштовхом для сучасних кінологічних студій про домашнього улюбленця сім'ї Франків – карпатського (гуцульського) вівчура Буркуся (Тихолоз 2021) та дало змогу працівникам національного природного парку «Верховинський» глибше пізнати природно-екологічні феномени найбільш відділеної і важкодоступної частини Українських Карпат. Під час мандрованої конференції «Дорогою на Буркут», що відбулася 12–15 серпня 2021 року, учасники конференції мали змогу почути це оповідання, побачити гору Чивчин із полонини Луковиці та наочно порівняти природний світ, описаний у тексті Тараса Франка, із тим, що є сьогодні (Чопик 2022).

Написання, комплектування, видання й перевидання науково-мемуарної книги «Про батька» засвідчують складний процес пристосування Тараса Франка як сина відомого класика до радянської системи, відповідних ідеологем та пропагандистських цілей. Історія її виходу у світ показує, як через слово, літературу, науку, мемуари тощо реалізовувався ідеологічний вплив на молоде покоління, формуючи новий тип «радянської людини» – homo sovieticus. Через викривлення фактів, їх фальсифікацію, недовомовленість та спекулювання даними затиралося справжнє обличчя Івана Франка, втрачалося розуміння істинних процесів формування його світогляду і творчої особистості – у цілому спотворювався погляд на українську історію та культуру. Попри цікаві авторські інтенції та факти, книга «Про батька» приречена була стати тільки вибіркою дозволеного – офіційного франкознавства. Такою була данина за життя на «нашій не своїй землі» для нащадка відомого класика.

- Бурлака, Г. і Гирич, І. (2010). Франко і Грушевський: спроба об'єктивної характеристики. В: *Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія*. Київ : ВД «Стилос», т. 5, с. 27–66.
- ГДА СБУ: Галузевий державний архів Служби безпеки України, ос. арх. № 1709 (С-3249), час. II, арк. 157.
- ІЛ-1: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (відділ рукописних фондів і текстології), ф. 3, № 4892.
- ІЛ-2: Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (відділ рукописних фондів і текстології), ф. 3, № 4893.
- Квіт, С. (1991). Іван Франко і Михайло Грушевський. *Слово і час*, № 1, с. 61–70.
- Медвідь, І. (2023). *Пророк чи єретик? Релігійний світогляд Івана Франка та його взаємини з духовенством*. Львів : Видавництво УКУ, 424 с.
- МФІФ-1: Міжнародний фонд Івана Франка, № 112.
- МФІФ-2: Міжнародний фонд Івана Франка, № 113.
- МФІФ-3: Міжнародний фонд Івана Франка, № 250 зв.
- МФІФ-4: Міжнародний фонд Івана Франка, № 255.
- МФІФ-5: Міжнародний фонд Івана Франка, № 887.
- Сварник: Родинний архів Галини Сварник. (Листи Тараса Франка до Івана Сварника).
- Тихолоз, Б. (2021). Буркусь: хто сторожив спокій дому Франка? *Науковий вісник національного музею Івана Франка*, вип. 3 (23), с. 69–77.
- Тихолоз, Б. і Тихолоз, Н. (2020). Франко і Первомай. До 130-ліття першої маївки на українських землях. *Історична правда*, 1 травня 2020 р. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/05/1/157434/> (дата звернення: 2.05.2025).
- Тихолоз, Н. (2012). Тарас Франко про батька: без купюр. *Франкознавчі студії*, вип. 5, с. 503–525.
- Тихолоз, Н. (2024). Тарас Франко і філологічний метод в українському літературознавстві (довкола «Лиса Микити»). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, вип. 76, с. 170–183.
- Франко, Т. (1956). *Про батька: Статті, спогади, розповіді і нариси*. Київ : Радянський письменник, 228 с.
- Франко, Т. (1964). *Про батька: Статті; Оповідання; Спогади*. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ : Держлітвидав УРСР, 223 с.
- Франко, Т. (1966). *Про батька. Статті. Оповідання. Спогади*. 3-тє вид. Київ : Дніпро, 284 с.
- Франко, Т. (2015). *Вибране*. У 2 т. / упоряд. Є. Баран, Н. Тихолоз. Івано-Франківськ : Видавець Сеньків М. Я., т. 1, 964 с.; т. 2, 760 с.
- Чопик, Р. (2022). Дорогою на Буркут. *Слово і Час*, № 1, с. 116–118.
- Янченко, А. (1966). У спогадах сина. *Літературна Україна*, 2. IX.

TARAS FRANKO'S SCIENTIFIC MEMOIR BOOK "ABOUT THE FATHER": HISTORY OF PUBLICATION, CENSORSHIP, AND SOVIET CONJUNCTURE

Nataliia Tykholoz

orcid.org/0000-0002-3968-9162

nataliya.tykholoz@lnu.edu.ua

Department of Ukrainian Literature named after Acad. M. Wozniak

Ivan Franko Lviv National University

University Street 1, 79000, Lviv, Ukraine

Abstract. The article is devoted to the scientific memoir book "About the Father" (1956) by Taras Franko (1889–1971), the eldest son of Ivan Franko. The purpose of the study is to reveal the history of the publication of the book "About the Father", to find out the circumstances of its writing, censorship and cutting out "unwanted" text fragments, to find out the author's true creative intentions and the real conditions of Soviet reality that influenced the structure and content of the book. The study is based on historical and documentary research using analytical, synthetic, biographical, cultural, historical, and genological methods. The novelty of the study lies in the comprehensive coverage of the history of the publication of the scientific memoir book "About the Father", the comprehension and introduction into scientific circulation of a number of facts and documents that were in public and private archives and were out of the attention of researchers. On the basis of the analysis of new facts and texts, conclusions are drawn about the peculiarities of Taras Franko's creative style in the period of the 50s and 60s of the twentieth century. It's found that the book "About the Father" reflected, on the one hand, the author's own intentions designed to preserve and convey to society the true image of his father, and on the other hand, it represented the messages and opportunistic ideologemes that the Soviet government broadcast through the son of the famous classic. Often, both of these factors were combined in one text, creating a strange mix of truth and frankness with outright lies, concealments, and distortions. The writing, compiling, publishing, and reprinting of the scientific memoir book "About the Father" demonstrates the complex process of Taras Franko's adaptation as the son of a famous classicist to the Soviet system, its ideologemes, and propaganda goals. Most of Taras Franko's texts that showed the writer as a living person weren't included in the book and today constitute a valuable layer of factual material that their author tried to convey to society. The book "About the Father" was doomed to become only a sample of what was allowed, the official studies about Franko.

Keywords: Franko literary dynasty; memoirs; censorship; Soviet studies about Franko; banknote.

References

- Burlaka, H. and Hyrych, I. (2010). Franko i Hrushevs'kyi: sproba obiektyvnoi kharakterystyky [Franko and Hrushevsky: an Essay of Impartial Characterization]. In: *Spadshchyna: Literaturne dzhereloznavstvo. Tekstolohiia*. Kyiv : VD "Stylos", vol. 5, pp. 27–66. (in Ukrainian).
- HDA SBU: Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukraïny, os. arkh. № 1709 (S-3249), part II, p. 157. (in Ukrainian).
- IL-1: Instytut literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukraïny (viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii), f. 3, № 4892. (in Ukrainian).
- IL-2: Instytut literatury im. T. H. Shevchenka NAN Ukraïny (viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii), f. 3, № 4893. (in Ukrainian).
- Kvit, S. (1991). Ivan Franko i Mykhailo Hrushevs'kyi [Ivan Franko and Mykhailo Hrushevsky]. *Slovo i Chas*, no. 1, pp. 61–70. (in Ukrainian).
- Medvid, I. (2023). *Prorok chy ieretyk? Relihiyni svitohliad Ivana Franka ta ioho vzaïemyny z dukhovenstvom* [A Prophet or a Heretic? Ivan Franko's Religious Worldview and his Relations with Clergy]. Lviv : Vydavnytstvo UKU, 424 p. (in Ukrainian).
- MFIF-1: Mizhnarodnyi fond Ivana Franka, № 112. (in Ukrainian).
- MFIF-2: Mizhnarodnyi fond Ivana Franka, № 113. (in Ukrainian).
- MFIF-3: Mizhnarodnyi fond Ivana Franka, № 250 zv. (in Ukrainian).
- MFIF-4: Mizhnarodnyi fond Ivana Franka, № 255. (in Ukrainian).
- MFIF-5: Mizhnarodnyi fond Ivana Franka, № 887. (in Ukrainian).
- Svarnyk: Rodynni arkhiv Halyny Svarnyk. (Lysty Tarasa Franka do Ivana Svarnyka). (in Ukrainian).
- Tykholog, B. (2021). Burkus': khto storozhyv spokii domu Franka? [Burcus: who guarded the peace of Franko's house?]. *Naukovyi visnyk Natsional'noho muzeiu Ivana Franka*, vol. 3 (23), pp. 69–77. (in Ukrainian).
- Tykholog, B. and Tykholog, N. (2020). Franko i Pervomai. Do 130-littia pershoï maïvky na Ukraïns'kykh zemliakh. [Franko and May Day. To the 130th anniversary of the first May. Day meeting (Mayivka) on Ukrainian lands]. *Istorychna pravda*, May 1, 2020. (in Ukrainian). URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/05/1/157434/> (accessed: 2.05.2025).
- Tykholog, N. (2012). Taras Franko pro bat'ka: bez kupiur [Taras Franko about father: uncut]. *Frankoznavchi studii*, no. 5, pp. 503–525. (in Ukrainian).
- Franko, T. (1956). *Pro bat'ka: Statti, spohady, rozpovidi i narysy* [About father: Articles, memoirs, stories and essays]. Kyiv : Radians'kyi pys'mennyk, 228 p. (in Ukrainian).
- Franko, T. (1964). *Pro bat'ka: Statti; Opovidannia; Spohady* [About father: Articles; Stories; Memoirs]. Kyiv : Derzhlitvydav URSR, 223 p. (in Ukrainian).
- Franko, T. (1966). *Pro bat'ka. Statti. Opovidannia. Spohady* [About father: Articles; Stories; Memoirs]. Kyiv : Dnipro, 284 p. (in Ukrainian).

- Franko, T. (2015). *Vybrane* [Selected. In 2 vols.]. Ivano-Frankivsk : Vydavets' Sen'kiv M. Y., vol. 1, 964 p.; vol. 2, 760 p. (in Ukrainian).
- Chopyk, R. (2022). Dorohoiu na Burkut [On the Way to Burkut]. *Slovo i Chas*, no 1, pp. 116–118. (in Ukrainian).
- Yanchenko, A. (1966). U spohadakh syna [In the memoirs of son]. *Literaturna Ukraïna*. 2. IX. (in Ukrainian).

Suggested citation

Tykholog, N. (2025). Naukovo-memuarna knyha Tarasa Franka “Pro bat’ka”: istoriia vydannia, tsenzura i radians’ka koniunktura [Taras Franko’s Scientific Memoir Book “About the Father”: History of Publication, Censorship, and Soviet Conjuncture]. *Pitannâ literaturoznavstva*, no. 111, pp. 294–315. (in Ukrainian). <http://doi.org/10.31861/pytlit2025.111.294>

Стаття надійшла до редакції 12.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 20.06.2025 р.